

Посилання на статтю

Рибак А.І. Креативні технології – інструмент до успіху розвитку економіки держави/
А.І. Рибак // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ:
вид-во СНУ ім. В.Даля, 2005 - №2(14). С. 23-30. Режим доступу:
<http://www.pmdp.org.ua/>

УДК 65.012.1:378.4:65.007.1

А.І. Рибак

КРЕАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ – ІНСТРУМЕНТ ДО УСПІХУ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ

Розглянуто креативні технології як універсальний ринковий інструмент розвитку через застосування інтерактивного проблемного методу підготовки менеджерів проектів за кредитно-модульною системою навчання. Дж. 19.

Ключові слова: креативні технології, проблемний метод, кредитно-модульна система, поліфункціональні властивості, багатовекторна система.

А.И. Рыбак

КРЕАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ – ИНСТРУМЕНТ К УСПЕХУ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ ГОСУДАРСТВА

Рассмотрены креативные технологии как универсальный рыночный инструмент развития через применение интерактивного проблемного метода подготовки менеджеров проектов по кредитно-модельной системе обучения. Ист. 19.

A.I. Rybak

CREATIVE TECHNOLOGIES AS TOOL FOR THE SUCCESSFUL STATE ECONOMY DEVELOPMENT

Creative technologies as the universal through application of an interactive problem method of preparation of managers of projects behind credit - modular system of training are considered.

Постановка проблеми. Якщо наша держава не хоче бути осторонь від соціально-економічних перетворень, то вона повинна зробити рішучі кроки щодо системного впровадження інтерактивного проблемного методу підготовки кадрів для ринкової економіки за кредитно-модульною системою навчання для вступу до інституцій міжнародного світового товариства, передусім до Болонської угоди.

Стратегія проектного розвитку в ринкових соціально-економічних умовах передбачає не лише модернізацію управлінських структур, а й теоретичне обґрунтування сучасних систем, методів, засобів та інших інструментів, втілення в практику креативних технологій, реалізацію інноваційного потенціалу розвитку через реалізацію проектів і програм.

Від вміння передбачати й прогнозувати стратегію проектного розвитку, від творчих і професійних можливостей зацікавлених осіб проекту, від потенціалу креативності менеджерів проектів і членів їх команд, від ефективності їх участі у

здійсненні процесів розвитку проектного середовища - значною мірою залежить успіх реалізації проектів, а також підвищення інтелектуального й духовного рівнів усіх зацікавлених учасників процесів розвитку суспільства і держави.

Відомо, що проекти розвивають з ідеї, збагачують їх у задумі, потім проекти структурно і змістовно розкривають в концепції. Під керівництвом менеджера команда проводить внутрішню експертизу проекту. Замовники, інвестори тощо проводять зовнішню незалежну комплексну експертизу проектів перед їх втіленням у життя.

Для успішної реалізації проектів необхідно застосовувати найсучасніші новітні креативні технології [1, 5, 18]. До участі в розробці проектів на конкурсній основі залучаються інтелектуальні ресурси, сучасні ефективні інструменти – інформаційні технології, програмні засоби тощо. Саме ці складові дозволяють створити успішну управлінську систему, визначальним ключовим інструментом якої є креативні технології проектного розвитку економіки держави, саморозвитку інтелекту членів проектної команди.

Проектному менеджментові знадобилося чотири тисячоліття, щоб на базі власне розроблених теоретичних передумов і напрацьованого практичного досвіду, творчих прозрень і передбачень створити системні науково-теоретичні, методологічні основи того, що тепер називається креативною технологією проектного розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Відомо, що останнім часом активно впроваджується в різних галузях науки і практики нова галузь знань – акмеологія [2-3]. Одним з найважливіших завдань акмеології є дослідження методів, засобів та видів мотивації розвитку через проекти, сприяння досягненню акме.

Щодо рушійної сили (комплексної мотивації) акме в проектному розвитку є результатом проекту – готовий продукт. В залежності від спрямування проекту (виробнича чи соціальна сфера), це – товар або послуга. Менеджер проекту як і його команда завжди націлені на результат – готовий продукт проекту. До компонентів мотивації досягнення успіху в проекті відносяться – потреби, мотиви й цілі.

В проектній діяльності, як правило, виявляються мотиваційно-пізнавальні мотиви (стимулюючі, техногенні, соціогенні, біогенні тощо). Вони знаходяться в різних співвідношеннях між собою і зовнішнім середовищем (оточення – законодавча база, конкуренти, організаційні структури, ситуації, обставини тощо). Зовнішнє оточення – конкуренти, ситуації, обставини тощо, завжди мають суттєвий вплив на проекти – позитивний чи негативний, тобто, як критерії - сприяють успіху або приводять до невдачі в проектах.

Задачі, цілі та етапи креативної акмеології. Креативна акмеологія [3] вивчає задачі, цілі, етапи особливостей і тенденцій процесів розвитку креативності:

- професійної майстерності членів проектної команди в процесі її само актуалізації під час реалізації проектів;
- результатів технологічної зрілості членів проектної команди виконавчої організації;
- об'єктивних і суб'єктивних факторів досягнення кінцевої мети в проектах;
- процесів управління на всьому життєвому шляху проектів;
- впровадження інноваційних підходів, методів, засобів (що базуються на створенні й моделюванні власне новітніх технологій);
- сучасних інформаційних інструментів, засобів і програмних продуктів;
- процесів підготовки менеджерів проектів за кредитно-модульною системою при використанні проблемних методів навчання.

Креативні технології – це [18]:

- нестандартні підходи до ідеї, проблеми і їх генерація;
- методики, що сприяють синергетичним ефектам і прийняттю ефективних управлінських рішень;
- інноваційні моделі навчання, спрямовані на удосконалення або створення умов для творчих контактів, плідного між особистого спілкування слухача і викладача.

Креативні технології передусім базуються на творчому, проблемному підході проектної команди до розв'язання будь-яких ситуаційних проблем ринкової економіки, позбавленої централізовано-планового регулювання й авторитаризму управління, жорсткої детермінації поведінки при структурній функціональній і адміністративній підпорядкованості.

Викладення основного матеріалу досліджень. Проведемо порівняльний аналіз процесів сучасного стану вітчизняної класичної підготовки магістрів – креативного інтелектуального інструменту розвитку через реалізацію проектів. В даний час рівень інформованості слухачів досить високий. Але вони не завжди вміють інформацію, отриману на заняттях, перетворити в знання та вміння. За літературними даними [3], інформація, отримана в навчальній аудиторії, не приводить до формування системності знань та вмінь у значної більшості слухачів.

По наших спостереженнях і за літературними даними [1-3, 9] лише десяти відсоткам вдається успішно застосовувати ці вміння на практиці. Тому надзвичайно важливо навчити слухачів методично правильно сприймати і засвоювати інформацію. Формуванню цього процесу не властиві експрес-методи, він тривалий у часі, за своєю структурою – багатовекторний, за змістом – поліфункціональний.

Щодо багатовекторності процесів формування менеджерів проектів як фахівців – це:

- підготовка менеджерів проектів при інтерактивному проблемному методі навчання за кредитно-модульною системою;
- проведення досліджень науково теоретичних і експериментально практичних під час навчального процесу в умовах ВЗО і під час переддипломного стажування;
- застосування знань, вмінь та навичок в практичному середовищі реалізації проектів і програм;
- використання соціально-психологічних і організаційно-комунікативних якостей менеджера проекту в управлінні командою, проектом і комунікаціями з внутрішнім і зовнішнім оточенням тощо.

Сутність креативних технологій навчання є поліфункціональною, яка здійснюється через [9, 18]:

- мету, яка полягає в засвоєнні отриманого матеріалу (інформації) і засобів дій, які необхідні слухачеві для розвитку творчої особистості і підготовки до самостійної професійної діяльності;
- засоби навчання, що забезпечують сучасний рівень умов проведення навчального процесу і задовольняють індивідуальні потреби кожної особистості для ефективного засвоєння нових знань;
- проблемний підхід при застосуванні інтерактивних методів проведення занять в командному режимі спілкування.

Навчально-наукова діяльність, що формує професійні риси майбутніх керівників проектів і програм на базі отриманих в магістратурі - знань, вмінь та навичок, надає випускникам наступні поліфункціональні властивості та якості:

- лідерські якості в управлінні проектною командою і комунікаціями у внутрішньому і зовнішньому середовищі;

- управлінські якості – організація, моніторинг і контроль виконання робіт в проектах;
- організаційно-координуючі та інтеграційні здібності в управлінні проектами;
- управління проектною командою: формування команди, мотивування і контроль;
- функції планування в управлінні проектами – оперативне, тактичне, стратегічне планування;
- прийняття управлінських коригуючих дій і засобів щодо попереджування й передбачення ризиків і ризикових ситуацій в проектах;
- управління закупівлями в проектах тощо.

Застосування креативних технологій поділяється за наступними принципами [18]:

- принцип наочності сприйняття, засвоєння інформації;
- принцип комплексної мотивації навчального процесу;
- принцип постійного підвищення компетентності та кваліфікації слухача через поширення і набуття додаткових знань і вмінь, що задовольняє потреби в його розвитку при опануванні нових методів, засобів, технологій;
- принцип спрямованої самоорганізації при максимальному використанні внутрішніх інтелектуальних та морально-психологічних резервів;
- принцип поточного саморегулювання, самоконтролю особистості в процесі навчання спрямованого на отримання очікуваного результату.

Ефективність застосування слухачами набутих вмінь на практиці залежить від наступних факторів:

- якості, професійності й компетентності викладацького складу;
- рівня застосування викладачами інтерактивного проблемного методу проведення навчального процесу;
- рівня навчально-методичного і матеріально-технічного забезпечення навчального процесу;
- структурування й аранжування інформації з акцентуванням на її головних елементах, розкриттям функціонального взаємозв'язку між елементами інформаційної системи тощо;
- вхідного навчального рівня знань, вмінь та навичок слухачів магістратури.

Крім того, під час самостійної роботи слухачі повинні навчитись результативному, цілеспрямованому пошуку інформації, проведенню систематизації результатів пошукової діяльності, а також засвоєнню інформації у вигляді нових знань та вмінь. Мова йде про формування у слухачів інформаційної компетенції, вміння її ефективно застосовувати на практиці в реальному проектному середовищі.

В літературних джерелах [3-8, 13] зокрема вказується, що в даний час головним недоліком, стримуючим фактором низького рівня підготовки фахівців, – є застарілий, класичний метод навчання. Вчені прийшли до думки про те, що, як би не вчили, скільки б не виділяли коштів, класичний метод навчання дає результат однаковий майже у всіх країнах світу – 10% залишкових знань. Навіть у країнах колишнього СРСР, чия вища освіта на той час вважалась досить пристойною і фундаментальною, був виявлений той самий показник, який не перевищував 10% [5, 9]. Отже вірогідніше всього, що, в даному випадку, ми маємо справу з людським феноменом.

Усунення цього суттєвого недоліку можливе шляхом проведення змін або повна відмова від класичного методу навчання. За тривалий час таких спроб сприймалось чимало, але у вищій навчальній освіті нашої держави старт його практичного реформування розпочався в кінці 90- х років після вперше відкритої спеціальності зі специфічних дисциплін “Проектний менеджмент”.

Слід відзначити, що, ще в кінці 1997 року, автором, для отримання ліцензії зі спеціальності Проектний менеджмент, під час розробки першого пакету документів був впроваджений інтерактивний проблемний метод навчання за кредитно-модульною системою [6-8, 10]. Майже через два роки, у 1999 році в Італії в м. Болоньї, на міжнародному рівні була підтверджена доцільність і перспективність застосування цього методу. Це підтвердилось тим, що представники 29 європейських країн підписали декларацію про створення “Зони європейської вищої освіти”. Основною ідеєю цього документу стала координація “освітньої” політики і зближення національних освітніх програм. На сьогодні Угоду підтримують більше 40 країн. До цієї програми підготовки фахівців Україна офіційно приєднається найближчим часом, у травні 2005 року, на самміті в Норвегії у м. Бергені.

Відомо, що суть Болонських процесів полягає в тому, що всі дії суспільного міжнародного товариства направлені на підвищення якості освіти. Майже за десятирічний період підготовки “Керівників проектів і програм” ми впевнились на власній навчально-виробничій практиці, що кредитно-модульна система ефективна саме тому, що в цьому випадку слухачі вчаться не як за класичною системою - “від сесії до сесії”, а постійно – у неперервному інтерактивному режимі в магістратурі, – на протязі усього періоду навчання. Між семестрами замість сесій – слухачі відпочивають на канікулах. Саме в проблемному підході, який використовує постійний моніторинг і контроль усіх поточних дій, здійснюється управління проектами і програмами – управління змінами. На цьому підході [9-11] основана і, на даний час, успішно використовується неперевірена у світі методологія управління проектами.

Таким чином, креативним інструментом для формування фахових якостей – теоретичної професійної компетенції та практичних навичок у слухачів є застосування інтерактивного проблемного підходу. Проблемний підхід при підготовці фахівців з ПМ використовується також, в інтересах прискореного переходу економіки України до ринкових відносин, подальшого присвоєння державі ринкового статусу, скорочення часу вступу нашої держави до інституції СОТ та інші інтеграційні кроки [9, 11-13].

Беззаперечно, що в ринкових умовах соціально-економічного розвитку потрібні нові інтерактивні методи, які цілком себе виправдовують і дозволяють не тільки по новому і більше ефективно організувати навчальний процес, а й поліпшити творчі контакти і поглибити взаємовідносини між слухачем і викладачем. Інтерактивний метод проведення навчального процесу вможливує різке збільшення відсотків засвоєння інформації, що впливає не лише на свідомість слухачів, а й на їх почуття, настрої, можливості, волю, віддачу, креативність.

Наведемо приклад. Рівень залишкових знань, згідно літературних даних, при інтерактивних умовах і проблемному методі проведення навчального процесу за кредитно-модульною системою забезпечується наступним чином:

- дискусійні командні обговорення проблеми – 50%;
- практика через командну дію – 70%;

– комплекс об’єднуючих командних дій – постановка проблемного завдання, командні дискусії при пошуку варіантів для вирішення проблеми, командний захист варіантів вироблених рішень, сесійні (загальні) дискусії, SWOT- аналіз проведений викладачем розроблених варіантів командних рішень поставленої проблеми – забезпечують до 90% залишкових знань [1, 2, 9, 16].

Коментарії щодо вибору найбільше привабливішого (оптимального) варіанту – зайві.

Зрозуміло, що навчальний процес, проведений при використанні комплексу об'єднуючих командних дій (90% залишкових знань) гарантує працевлаштування випускників на конкурсній основі за спеціалізацією випускників в будь-якій галузі ринкового середовища. Крім того, мова йдеться про гарантовану комунікативну компетенцію слухачів – майбутніх менеджерів проектів, що надзвичайно важливо для їх ефективного використання в ринкових умовах проектного розвитку економіки, суспільства, держави [9, 14].

Отже, випускники магістратури при інтерактивному проблемному методі підготовки за кредитно-модульною системою навчання - володіють знаннями, вміють здобувати, набувати знання, робити це цілеспрямовано за потреби замовника, вміють застосовувати набуті знання у будь-якій галузевій ситуації, в будь-якій сфері професійної діяльності проектного розвитку [14].

“Соціально-економічні потреби оточуючого – внутрішнього і зовнішнього проектного середовища виступають як вимоги до системи освіти і, в основному, полягають у створенні освітньо-виховних умов для забезпечення:

- гармонійного становлення і розвитку особистості як індивідуума і члена суспільства;

- професійної освіти, що передбачає формування особистості відповідних ринкових властивостей, які забезпечують конкурентоспроможність особистості на ринку праці і, таким чином, можливість її активної участі, самореалізації в соціально-економічній діяльності суспільства” [18, 19].

Провідну роль в досягненні успіху в процесі підготовки високопрофесійних менеджерів проектів, здібних ефективно і самостійно працювати в якості керівника проектів і програм відіграє викладач. Саме викладач в своїй професійній діяльності повинен створювати кожному слухачу ситуацію успіху. А ситуація успіху – це інтеграційний процес поєднання фахових і організаційно-соціальних умов, що забезпечують цілеспрямований, організований процес створення умов, за яких з'являється можливість досягти певних результатів у проектній діяльності. Успіх має психологічні і соціальні елементи впливу. З психологічної точки зору, успіх – це переживання стану радості, задоволення своїми результатами професійної діяльності. З соціальної точки зору, успіх – оптимальне співвідношення між сподіваннями, очікуваннями особистості та її навколишнього оточення, – з одного боку, і досягнутими результатами фахової діяльності цієї особистості, – з іншого [1-3, 15, 17].

Успіх слухачу може “створити” тільки той викладач, який тісно причетний до результату, співчуває, переживає і спільно поділяє радість успіху. Успіх слухачу може “створити” тільки викладач – високоморальний як особистість, високопрофесійний як науковий керівник, фахівець, вихователь, який надто любить свою справу і завжди готовий передати слухачу свої знання і професійний досвід, тонкий психолог, який має високий ступінь розпізнавання психологічного стану слухача, його можливостей, здібностей, побажань, труднощів, проблем тощо. Успіх окрилює слухача, дарує віру, впевненість, рішучість, розкриває творчі здібності, підвищує його фахову креативність.

Таким чином, немає ніяких сумнівів, що до створення успіху слухача безпосередньо і завжди причетний викладач, він раніше інших бачить очікуваний і бажаний результат творчої співпраці. Викладач, в процесі створення успіху, бачить в очах слухача – радість і хвилювання, бентежність і впевненість, неспокій і окриленість. Викладач передусім розуміє, що до успіху тільки винятково приходять за сценарієм, добре відомим із літератури, – “методом крутого спуску”. В реальних умовах, як правило, бувають – похибки, неточності, невдачі та інші промахи після чого, щоб досягти бажаний результат, застосовуючи ітераційний метод – все починається знову. Тобто тут теж, для

досягнення успіху в поставленій меті, активно використовується інтерактивний проблемний метод пошуку результату. Разом усе – це є шлях до успіху в проєкті, шлях до розвитку, шлях до незалежності в широкому розумінні.

Висновки

1. В процесі підготовки високопрофесійних менеджерів проєктів провідну роль в досягненні успіху відіграє викладач. Викладач повинен створювати ситуацію успіху. Успіх розглядається як інтегральний, комплексний критерій – фаховий, психологічний і соціальний.

2. Стратегія проєктного розвитку передбачає не лише модернізацію управлінських структур, теоретичне обґрунтування втілення в практику креативних технологій, а й розкриття механізмів і концептуальних моделей прогнозування успіху в реалізації проєктів.

3. Наведено складові елементи управлінської системи. Показано, що її ключовим універсальним інструментом є креативні технології проєктного розвитку економіки держави, саморозвитку інтелекту членів проєктної команди.

4. Наведено структуру мотивації проєктної діяльності, проведено аналіз співвідношення її внутрішніх компонентів з зовнішнім середовищем – законодавчою базою, конкурентами, організаційними структурами, ситуаціями, обставинами тощо.

5. Проаналізовано процеси підготовки магістрів управління проєктами, встановлено низький рівень формування системності знань та вмінь у значної більшості слухачів. Показано, що за класичною системою підготовки фахівців лише десяти відсоткам вдається успішно застосовувати ці вміння на практиці.

6. Показано, що формування системності знань, вмінь та навичок – це тривалий процес у часі, за своєю структурою – багатовекторний, за змістом – поліфункціональний. Розкрито структуру багатовекторності процесу формування системності знань, вмінь та навичок. Проведено аналіз змісту навчально-наукової діяльності, що формує професійні риси майбутніх керівників проєктів і програм, надає їм цілу низку фахових поліфункціональних особистісних властивостей та професійних якостей.

7. Достовірно показано, що в даний час інтерактивний проблемний підхід, це – найсучасніший універсальний метод підготовки фахівців, головним інструментом якого – є креативні технології. Їх ефективне використання в ринкових умовах сприяє здійсненню процесів системного проєктного розвитку – економіки, суспільства, держави, в тому числі і для здійснення:

- прискореного переходу економіки України до ринкових відносин;
- набуття нашою державою ринкового статусу;
- скорочення терміну прийняття України до інституції СОТ;
- прийняття - до ЄС та здійснення Україною інших інтеграційних кроків щодо процесів глобалізації у світове співтовариство тощо.

Отже креативним інструментом для формування фахових якостей – теоретичної професійної компетенції та практичних навичок у слухачів є системне впровадження інтерактивного проблемного методу навчання за кредитно-модульною системою.

Таким чином, аналіз проведених досліджень підтверджує і свідчить про доцільність і обґрунтовану необхідність широкомасштабного системного переходу до креативних технологій і їх активного використання в процесі підготовки фахівців в інтерактивному режимі проблемного методу навчання за кредитно-модульною системою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М., 1998.

2. Сисоєва С.О. Технології педагогічної творчості в системі освітніх технологій // Освітні технології у школі та вузі (До 210- річчя заснування м. Миколаєва): Матеріали наук.-практ. конференції, 23-25 вересня 1997 р. – К., 1998.
3. Сазоненко Г.С. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею). – К.: Гнозис, 2004. – 684 с.
4. Maslow A. The farther reaches of human nature. – N. – Y., 1971.
5. Вишнякова Н.Ф. Креативная акмеология. – Минск, 1998.
6. Рыбак А.І. Концепція підготовки магістрів з управління проектами / Пакет документів при ліцензуванні спеціальності 8.000003 "Управління проектами". – Одеса. – ОФ УАДУ при Президентіві України. – 1998.
7. Рыбак А.І. Культура управління як інструмент формування владної еліти в сучасній Україні. // Вісник Східноукраїнського Державного університету. – № 6(16). – Луганськ: 1998. – С. 44-54.
8. Рыбак А.І. Освітньо-професійна програма для підготовки магістрів з управління проектами / Пакет документів при ліцензуванні спеціальності 8.000003 "Управління проектами". – Одеса. – ОФ УАДУ при Президентіві України. – 1998.
9. Рыбак А.І. Освітньо-кваліфікаційна характеристика для підготовки магістрів з управління проектами / Пакет документів при ліцензуванні спеціальності 8.000003 "Управління проектами". – Одеса. – ОФ УАДУ при Президентіві України. – 1998.
10. Рыбак А.І. Концентричне управління проектами. Загальний підхід. // Вісник УАДУ при Президентіві України вип. №1, – К.: 2001. – С. 352-362.
11. Рыбак А.І. Інноваційно-інвестиційні інструменти проектного менеджменту в управлінні розвитком регіональної економіки України. // Аграрний вісник Причорномор'я. Зб. наукових праць: Одеса, 14-16 вересня, 1999. – Вип. №3(6) – Част. №1. – С. 547-551.
12. Рыбак А.І. Актуальні аспекти формування регіональної політичної еліти // Зб. наукових праць УАДУ при Президентіві України. Одеський філіал.// Актуальні проблеми державного управління. Випуск 2."Астропринт", 1999.- 50-55 с.
13. Рыбак А.І. Управління проектною діяльністю на державному рівні. // Управління проектами та розвиток виробництва. Збірник наукових праць. – Луганськ. – № 3. – 2004. – С. 22-33.
14. Рыбак А.І. Навчальний план підготовки магістрів зі спеціальності 8.000003 "Управління проектами". – Одеса. – ОРІДУ. – 2003.
15. Клиффорд Ф. Грей, Эрик У. Ларсон Управление проектами: Практическое руководство / Пер. с англ. – М.: Издательство "Дело и сервис", 2003. – 528 с.
16. Управління проектами і розвитком підприємств / Матеріали бізнес-тренінгу доктора технічних наук, професора Бушуєва С.Д. – Українська асоціація управління проектами. – К.: УАУП. – 2003.
17. Усатенко И.Г., Рыбак А.И. Использование инструментов управления проектами для мониторинга процедуры банкротства. // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2004. – № 3(11). – С. 105-110.
18. Курносенко Л.В., Андронова А.В. Креативні технології в підготовці проектних менеджерів. // Вісник Східноукраїнського Державного університету. – № 1(4). – Луганськ: 2002. – С. 138-141.
19. Биков В.Ю., Биков В.В. Оцінювання в системі сертифікації професійної компетентності. // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В.Даля,2000. – № 2(2) – С. 10-18.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2005 р.